

שמואל יורמן

העיסוק בנושאי קודשים בתלמוד הבבלי*

הקדמה

מבוא

שיטת איסוף הנתונים

הצגה סטטיסטית של הנתונים – לפי מוסר האמירה בתלמוד

ניתוח סטטיסטי של הנתונים – העיסוק היחסי בקודשים

החלוקה בין אמוראי ארץ ישראל לאמוראי בבל

אמוראים הבולטים בהיקף אמירותיהם בענייני קודשים

סיכום

הקדמה

במאמר זה, נבחן כיצד התפתח, מבחינה היסטורית, העיסוק בנושא קודשים לאחר חורבנו של בית המקדש השני; וליתר דיוק - בתקופת האמוראים. המחקר מסתמך על התלמוד הבבלי, שהוא המקור החשוב והמרכזי בלימוד התורה שבעל פה.

על סמך עיון בתלמוד, ניתן לנתח באופן סטטיסטי את הנושאים שהאמוראים עסקו בהם במהלך הדורות. תוצאות המחקר יכולות להציג מגמה של התרחבות או צמצום העיסוק ב"קודשים" במשך דורות האמוראים.

המאמר מתבסס על בחינה ממוחשבת של עשר מסכתות מרכזיות הלקוחות מכל ששת הסדרים של המשנה ומייצגות את תחומי העיסוק המגוונים של אמוראי בבל: ברכות, שבת, פסחים, כתובות, גיטין, סנהדרין, בבא קמא, זבחים, חולין ונידה.

* המאמר מבוסס על עבודת התזה שלי לתואר שני בהיסטוריה יהודית בטורו קולג' ירושלים בהנחיית הרב ד"ר עזרא שבט.

במסכתות אלו יש 1099 דפים, המהווים כארבעים אחוזים מדפי התלמוד כולו. בעבודה נאספו למעלה מעשרים אלף אָמְרוֹת של אמוראים.

כשלומדים סוגיות ונפגשים עם האמוראים, קשה לאפיין את תחומי העיסוק שלהם לאורך התלמוד, וקל וחומר אם מדובר בהשוואה בין דורות שלמים של אמוראים. הניתוח הסטטיסטי הממוחשב מאפשר לבחון את התקופה במימד נוסף ולהסיק מסקנות המבוססות על חישוב המספרים והתוצאות.

לצורך עבודתי עברתי באופן סדרתי על דפי התלמוד הבבלי שבתחום המדגם, והקלדתי את כל האמרות של האמוראים והנושא שהם עוסקים בו לגיליון אלקטרוני לצורך העיבוד הסטטיסטי.

בעבודה קיימת התייחסות רק לאמירות מפורשות שאומרים האמוראים בתלמוד. בהמשכו של דיון בסוגיה, מובאים דברי אמוראים מבלי לחזור על שמם אלא באזכור של "אמר ליה", "שאל אותו" וכדומה. גם אמירות אלו נכללו במאמר.

מבוא

השאלה שנבחן במאמר זה היא האם קיים מְתָאָם בין מידת העיסוק ב'קודשים' לעומת נושאים אחרים שהעסיקו את חיי היומיום, ובין הדורות שחלפו מאז חורבן הבית השני. ניתן היה לצפות, שככל שמתרחקים מתקופת המשנה, העיסוק בהם הולך ופוחת; במחקר זה, נבדוק האם זה נכון.

הממצאים הרבים בתלמוד, מאפשרים לנתח את הנתונים באופן סטטיסטי ולהגיע למסקנות מדעיות אודות היקף העיסוק של האמוראים בנושאי המחקר לפי:

1. סדר הדורות.

2. הבדלים בין אמוראי ארץ ישראל לאמוראי בבל.

המאמר מתמקד במופעים בתלמוד בהם מוזכרים במפורש שמות האמוראים האומרים את האמירה ולא לאמירות של 'סתמא דגמרא'.

נדגיש, כי הניתוח הסטטיסטי אינו מחליף את הלימוד המסודר, השיטתי, העמוק והקדוש של התורה. אלא מאי? הוא בא להאיר ולהוסיף נקודת מבט נוספת כתוצאה מעיבוד הנתונים במחשב. כמובן, שכל מסקנה מעשית מהנתונים במאמר, חייבת להתאים לדברי חכמי ישראל ומורי הדורות.

שיטת איסוף הנתונים

המחקר מתבסס על כמות עצומה של נתונים. לצורך בחינה מיטבית, פעלתי במספר שלבים:

שלב א': איסוף ורישום הנתונים

1. עברתי באופן שיטתי על 1099 הדפים במסכתות שנבחרו. בכל פעם שמובאת מימרה של אחד האמוראים, בוצעו השלבים הבאים:

- א. הוספתי שורה חדשה בגיליון האלקטרוני עם המופע של האמורא מטבלת האמוראים.
- ב. כשהיה צורך, הכרעתי בין מספר אמוראים בעלי אותו שם לפי המאפיינים בטבלה ועל-פי המידע וההקשר בסוגיה.
- ג. סיווגתי את הנושא שהאמורא מדבר עליו, ובמקרה הצורך הוספתי גם נושא שניוני ושלישוני. הנושאים הוקלדו מתוך טבלה של תחומי עיסוק: קודשים, בית המקדש, פרה אדומה, טהרות ונושאים נוספים.
- ד. רשמתי את שרשרת המסירה. כשאמורא אחד אומר דבר בשם אמורא שני (וכן הלאה) נרשמו כל האמוראים המצוינים בשרשרת המסירה.

2. העקרונות שנקבעו במהלך איסוף ורישום הנתונים היו כדלקמן:

- א. כאשר מובאים דברי שני אמוראים שאולי רק אחד מהם אמר את הדברים, הגמרא משתמשת בביטוי: "ואיתמא" או "איכא דאמרי".² במקרים אלו נרשמו שני האמוראים שהוזכרו בתלמוד.
- ב. כאשר אמורא שולח שאלה לאמורא אחר ("שלח ליה"), רשמתי גם את האמורא השולח.³

2 למשל, בבא קמא נא ע"ב.

3 למשל, גיטין מה ע"א.

- ג. הבחנה ראשונית בין תנא ואמורא בעלי שם זהה מתבססת, בין היתר, על זהות בר הפלוגתא שלו. למשל, רבי אלעזר המתייחס לדברי רבי שמואל בר נחמני הוא אמורא.⁴
- ד. כאשר יש סוגריים מרובעים בתלמוד המודפס, התייחסתי אל הכיתוב שבהן. למשל: "אמר רב הונא [בריה דר"י]."⁵
- ה. במהלך העבודה התחשבתי בתיקוני גרסאות של רש"י, הגהות הב"ח, הערות השיטה מקובצת והערות הרב בצלאל מרגנשבורג.
- ו. אמורא שמוזכר עם דבריו מספר פעמים בסוגיה, הובא כמספר הפעמים שמוזכרת האמירה.
- ז. סברות ללא אמירה מפורשת אינן נכללות במחקר. למשל: "קסבר עולא",⁶ "אמר לך רב יוסף"⁷ או "כדרב חסדא"⁸ וכדומה.
- ח. הביטוי "דאמר" בתחילת המאמר אינו נכלל במדגם, משום שזו אינה אמירה בפני עצמה אלא חלק מהבירור שעורכת הסוגיה. למשל "הניחא לשמואל דאמר...".⁹ לעומת זאת, אמורא שמצטט אמורא אחר, נכלל במדגם. למשל "מתקיף לה רב ספרא... דאמר רב נחמן".¹⁰
- ט. במדגם לא נכללו אמוראים המוזכרים בכינוי כמו 'אמוראי דפומבדיתא', שהם רבה ורב יוסף, וכן שאר הרשימה המובאת בסנהדרין יז ע"ב.

למשל, סנהדרין צג ע"ב.	4
זבחים ח ע"א.	5
גיטין לט ע"א.	6
שם מא ע"ב.	7
סנהדרין מח ע"ב.	8
בבא קמא מח ע"א.	9
זבחים ז ע"ב.	10

י. בנושא 'בית המקדש' נכללו אמירות אודות מבנה בית המקדש, כלי המקדש, נושאי מעילה וכן אזכורים שבדרך אגב, כגון "זכו בני בניו לשבת בלשכת הגזית".¹¹

יא. בנושא 'קודשים' נכללים כל ענייני הקרבנות (כולל נושאי בכורות). גם אזכורים כמו "חייב חטאת", "אשם תלוי איכא ביניהו",¹² נכללו בנושאי קודשים.

יב. כשאמורא מתייחס למשנה שחלקה עוסק ב"קודשים", סיווגתי את האמירה כ'קודשים' רק אם הוא מתייחס לחלק ה'קודשים' של המשנה. אבל אם מוזכר נושא הקודשים במשנה, והאמורא מתייחס רק לחלק האחר שלה העוסק בנושא אחר - לא החשבתי זאת כהתייחסות לקודשים. לדוגמה, רב חסדא המתייחס לחלק הממוני של המשנה בבבא קמא צח ע"ב. אבל אם עיקרה של המשנה עוסק בקודשים, החשבתי את המימרא, משום שהאמורא עסק במשנה זו והביא ראייה ממנה, כך שיש כאן עיסוק ישיר בקודשים.¹³

3. בגמרא מופיעים פעמים רבות ענייני קודשים כסוגיות שהן 'סתמא דגמרא'.¹⁴ התרשמותי היא, שמשקל ה'סתמא דגמרא' לעומת אזכורים מפורשים של האמוראים בשמותם, רב יותר בענייני קודשים מאשר בנושאים אחרים, אולם לא בדקתי זאת מבחינה סטטיסטית. כאמור לעיל, אמירות שלא הכילו אזכור של שם האמורא לא נכללו במחקר.

שלב ב': קביעת דורם ומיקומם של האמוראים

1. מיינתי את הטבלה לפי שמות האמוראים. כל אמורא שהופיע בטבלה, חיפשתי את הערך שלו באנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים¹⁵ ובאטלס

11 סנהדרין קו ע"א.

12 גיטין עד ע"א.

13 לדוגמה: רבי אבהו, שם קב ע"ב.

14 למשל הסוגיה בגיטין לט ע"א.

15 **מ' מרגליות**, אנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים, הוצאת יבנה וספרי חמד בע"מ, הדפסה רביעית, דפוס מל"ן, ישראל, 2000.

עץ החיים¹⁶, על מנת לקבוע את דורו של האמורא והמרחב הגיאוגרפי של פעילותו (ארץ ישראל או בבל).

2. במקום שלא הגעתי להכרעה ברורה, השארתי את דורו ומיקומו של האמורא בספק. נתונים אלו לא נכללו במדגם ולא בניתוח הסטטיסטי.

3. טיבתי את הנתונים, על ידי איחוד שמות דומים של אותו אמורא וקביעת דורו של שם אמורא שהיה בדורות שונים (לפי ההקשר בסוגיה ועוד).

בסופו של דבר, נדגמו 725 אמוראים שונים בטבלה.

הצגה סטטיסטית של הנתונים – לפי מוסר האמירה בתלמוד

השיטה

1. כדי להסיק מסקנות אודות היקף העיסוק בקודשים לאורך הדורות, לא מספיק למנות את האמירות בנושאי קודשים ולהשוות את מספרם לאורך הדורות. זאת מפני שקיים שוני משמעותי מאוד בהיקפי האזכורים של האמירות בתלמוד בדורות השונים. יש דורות שמימרות רבות מהם מופיעות בתלמוד, ולכן צפויים בהם מופעים רבים יותר בנושאי קודשים. לעומתם, יש דורות עם כמות מימרות מועטה יחסית, ולכן גם האמירות בנושאי קודשים תהיינה מועטות יותר. ההשוואה של מספר האמירות בנושאי קודשים בין הדורות, לא תיתן לנו מדד נכון אודות השינוי בהיקף העיסוק בקודשים לאורך הדורות השונים.

לדוגמה, ההיקף הכללי של האמירות בדור הראשון הוא כמעט פי שלושה מאשר בדור החמישי. נניח שבדור הראשון ובדור החמישי יש מספר אמירות דומה בנושאי קודשים. האם נכון לטעון כי העיסוק בקודשים בין שני דורות אלו יהיה דומה? מובן שלא. משום שבאופן יחסי העיסוק בקודשים בדור החמישי יהיה פי שלושה מאשר בדור הראשון.

¹⁶ ר' הלפרין, אטלס עץ חיים תנאים ואמוראים כרכים א' ו-ב', הוצאת הקדש רוח יעקב, דפוס ירום בע"מ, תל אביב, תש"ם.

דוגמה זו ממחישה את הצורך למדוד ולהשוות את החלק היחסי של האמירות בנושאי קודשים מתוך כלל האמירות בכל דור ולא להסתפק בהשוואה של כמות האמירות בנושאי קודשים בין הדורות.

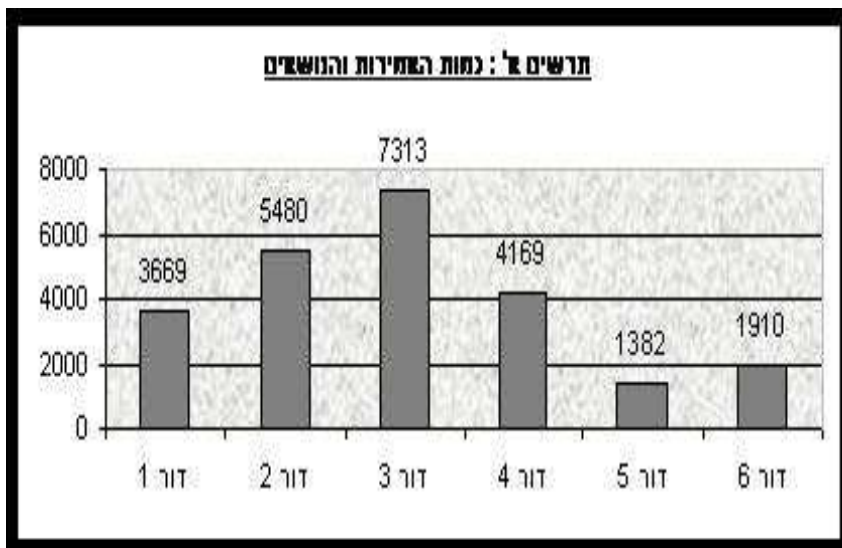
2. העברתי את הנושאים הראשוניים, המשניים והשלישונים של כל דור לטבלה חדשה, ובה חילקתי את הנושאים לשתי קבוצות: נושאי המדגם (קודשים/טהרות) ויתר הנושאים. ביצעתי ספירה ממוחשבת למספר המופעים בכל דור ובכל נושא. המאמר ישווה את היחס בין קודשים לבין יתר הנושאים לאורך הדורות.

התפלגות האמירות והנושאים לאורך הדורות

מספר כל האמירות שנאמרו בשם אמוראים המזוהים במדגם (כולל אמוראים בשרשרת המסירה), הוא 23,923.

כמות האמירות בתלמוד הבבלי - כללי

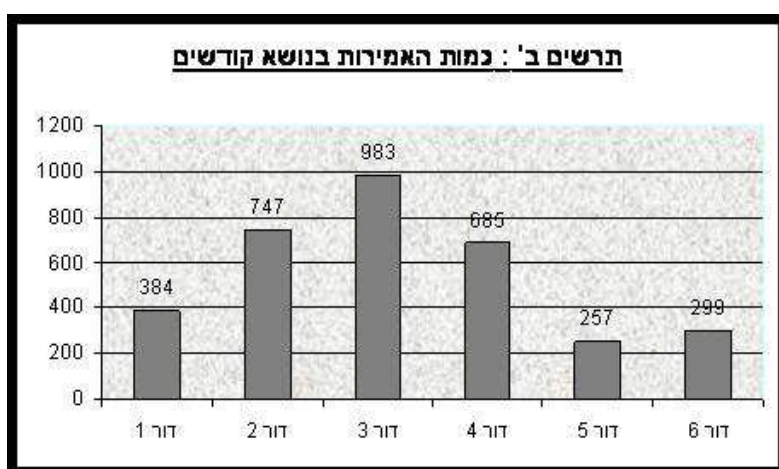
ההתפלגות של האמירות בחלוקה לששת הדורות, מובאת בתרשים הבא:

ניתן לראות את ההיקף היחסי של אמירות האמוראים על פי הדורות. בהכללה, ההיקף גדל עד הדור השלישי וקטן לאחריו.

מספר האמירות בנושאי קודשים לאורך הדורות הוא 3355.

התפלגות האמירות בנושאים אלה לאורך הדורות מופיעה בתרשים הבא:

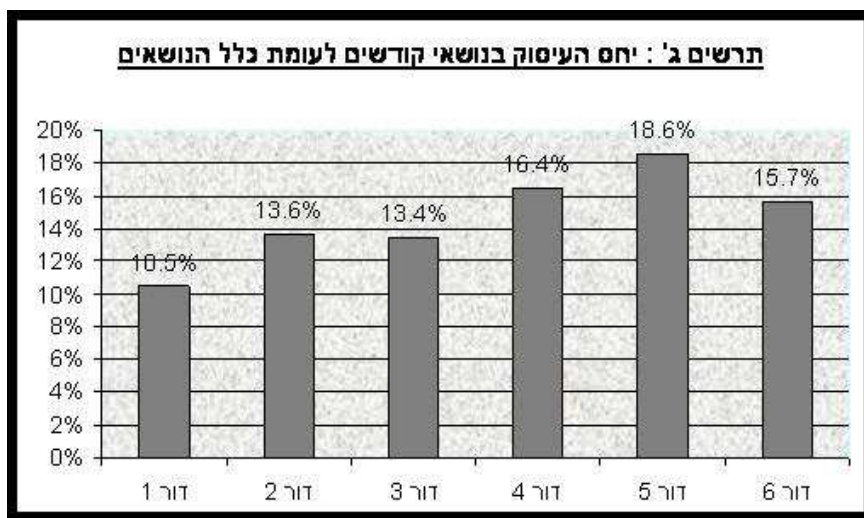
במבט ראשון, התרשים של מספר האמירות בנושאי קודשים דומה לתרשים הקודם המתייחס לאמירות בכלל הנושאים. אך כאשר נבחן את יחס העיסוק בקודשים לעומת יתר הנושאים, נקבל תמונה שונה ומימד נוסף בראיית התמונה של העיסוק בקודשים בתקופת האמוראים.

ניתוח סטטיסטי של הנתונים - העיסוק היחסי בקודשים

יחס העיסוק בקודשים לעומת כלל הנושאים - באחוזים

כפי שהסברתי בסעיף 1 בתיאור השיטה, בכל דור חישבתי את היחס בין מספר האמירות בנושאי קודשים לעומת מספר האמירות הכולל. הצגתי זאת באחוזים ונשווה את התוצאה של כל דור ודור.

ההתפלגות בין קודשים לבין יתר הנושאים בחלוקה לדורות, מוצגת בתרשים הבא: הערך בכל עמודה הוא היקף האמירות בקודשים ביחס לכל האמירות בדור, ומופיע באחוזים.

מעניין לראות שהיקף העיסוק בקודשים נע בין 10.5% ל 18.6% מכלל האמירות שבתחום המאמר.

יתר על כן, מפתיע לראות, כי בניגוד להשערה שהעיסוק בקודשים הולך ופוחת במהלך הדורות, ניתן להבחין, כבר ממבט ראשון, שהעיסוק בקודשים לא רק שאינו פוחת, אלא שומר על רמתו ואף הולך ומתגבר במהלך הדורות!

אמנם, בדור השישי רואים ירידה ביחס העיסוק בקודשים, אך עדיין יחס זה (15.7%) גבוה יותר מהדור הראשון, השני ואף השלישי.

בין הדור השני לשלישי

למרות המגמה הברורה, ניתן לראות כי בין הדור השני לשלישי ישנה קלה מאד (0.2%) בהיקף העיסוק בקודשים.

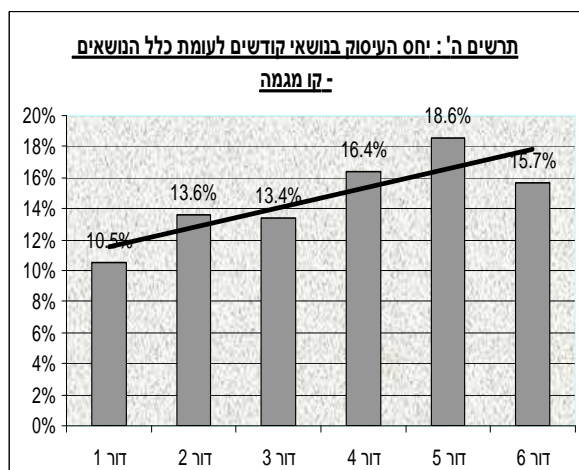
אם נבחן את הנתונים רק לפי מוסר האמירה האחרון (אמורא א') וללא שרשרת המסירה המובאת בתלמוד (אמר אמורא א' אמר אמורא ב'), נקבל מגמת עלייה עקבית יותר:

התרשים מראה מגמת עליה עקבית מהדור הראשון ועד הדור החמישי, כאשר גם בין הדור השני לשלישי יש עליה בהיקף היחסי של העיסוק בקודשים.

קו מגמה

נחזור לתרשים ג', הכולל גם את הנתונים של שרשרת המסירה בין דורות האמוראים בגמרא. נוסיף לתרשים זה פונקציה סטטיסטית הקיימת בגיליון האלקטרוני, המחשבת את מגמת הנתונים לפי העמודות בתרשים. פונקציה זו נקראת בשם 'קו מגמה ליניארי', והיא מציגה את מגמת העיסוק בקודשים לאורך הדורות:

קו המגמה מראה עלייה ברורה ביחס העיסוק בקודשים לאורך דורות האמוראים. בדור הראשון הקו מציג 11.5% ובדור השישי - 17.9%. זוהי עלייה יחסית של 55%!

למרות ההתרחקות ההיסטורית מבית המקדש, לא פחת העיסוק היחסי בנושאי קודשים; אדרבה, הוא עולה עליה מרשימה.

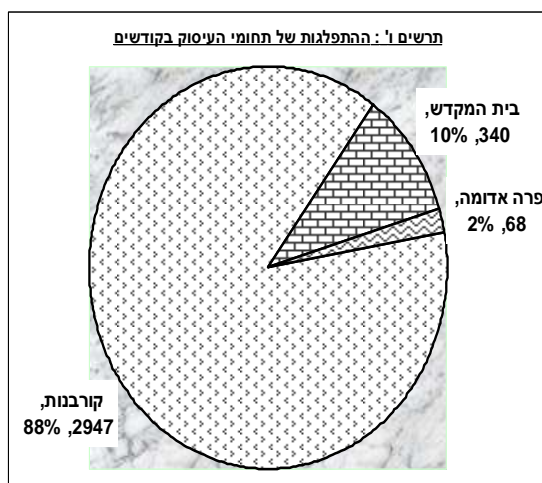
בחינה של תתי הנושאים בקודשים

התפלגות פנימית של נושאי קודשים שנבחנו במדגם

במהלך איסוף הנתונים, התייחסתי לשלושה תתי נושאים בתחום ה"קודשים":

1. קרבנות.
2. בית המקדש - עיסוק בבנינו של הבית, מידותיו, כליו וכיוצא באלו.
3. פרה אדומה.

התפלגות האמירות בנושאים אלו מופיעה בתרשים הבא:

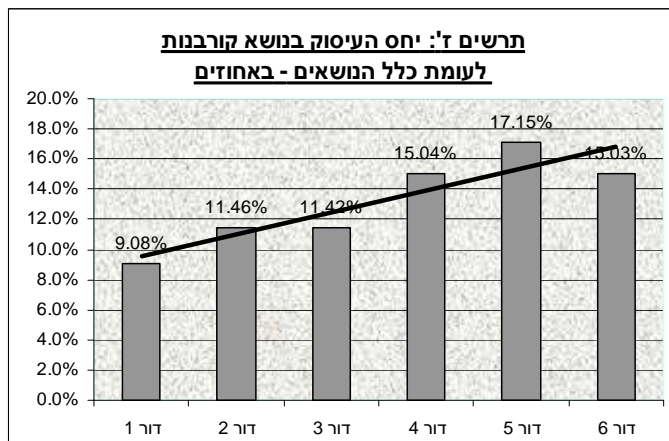
לגבי כל נושא בתרשים מופיע מספר האמירות העוסקות בו, וכן אחוז האמירות בנושא זה לעומת כלל הנושאים במדגם.

מעניין יהיה לבחון את מגמת העיסוק היחסי בכל אחד מהנושאים הללו.

קודשים - קרבנות

היקף העיסוק בעניין הקרבנות מכיל 2947 מופעים.

ההתפלגות בין האמירות בעניין קרבנות לבין האמירות בענייני יתר הנושאים בגמרא מוצגת (לפי דורות) בתרשים הבא:

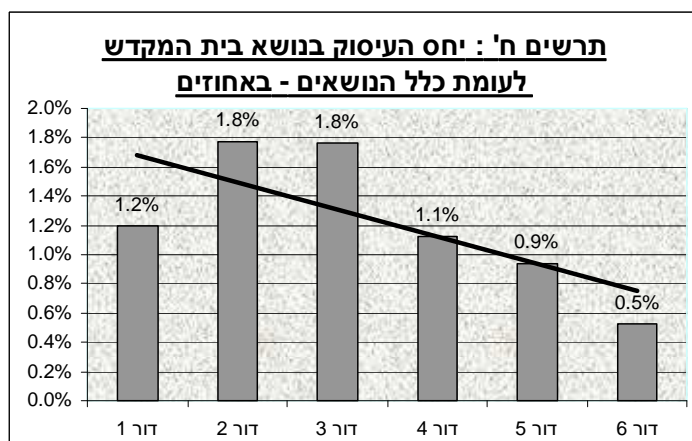
אנו רואים עלייה של כ-65% בקו המגמה של דורות האמוראים.

מגמת העיסוק עולה באופן עקבי מהדור הראשון ועד החמישי. בדור השישי, למרות הירידה, שיעור העיסוק היחסי בקודשים נותר גבוה יותר מהדורות האחרים. (למעט הדור החמישי).

קודשים - בית המקדש

היקף העיסוק בעניין בית המקדש מכיל 340 מופעים.

ההתפלגות בין אמירות בית המקדש לבין יתר הנושאים בגמרא בחלוקה לדורות, מוצגת בתרשים הבא:

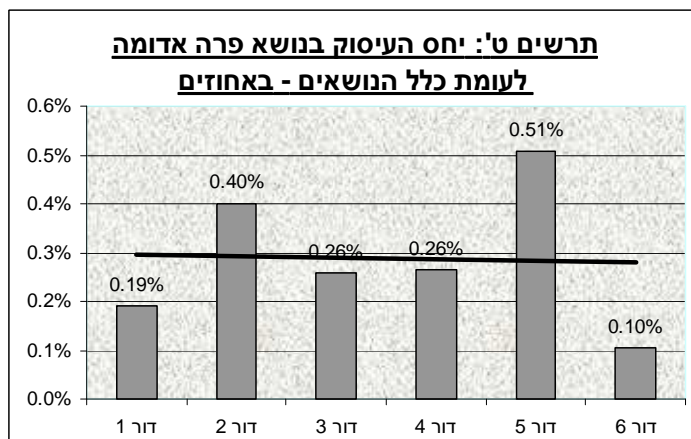
היקף העיסוק בנושא בית המקדש משנה מגמה ויורד בשיעור של 62%!

למרות העלייה בדורות הראשונים, חלה ירידה של ממש בעיסוק היחסי בנושא בית המקדש במחצית השנייה של תקופת האמוראים.

קודשים - פרה אדומה

היקף העיסוק בעניין פרה אדומה מכיל 68 מופעים.

ההתפלגות בין אמירות פרה אדומה לבין יתר הנושאים בגמרא בחלוקה לדורות, מוצגת בתרשים הבא:

השינוי בין הדורות הוא גבוה, יחסית, אולם קו המגמה נותר יציב ונוטה לירידה קלה של 5% בעיסוק היחסי של נושא פרה אדומה לאורך דורות האמוראים.

הערה: יש להתייחס לתרשים זה בזהירות.

כמות האמירות בנושא פרה אדומה היא קטנה יחסית (68) והיחס לכלל האמירות הוא קטן מאד (0.1%-0.51%). המדגם מכיל רק 40% מדפי התלמוד הבבלי. בגלל המספרים הקטנים, ייתכן שבשישים האחוזים הנותרים יש מספר גבוה של מופעים בעניין פרה אדומה בדורות המאוחרים, והדבר עלול לשנות את התמונה כולה.¹⁷

השערה לסיבת ההבדל בין מגמת העיסוק בקרבנות ובין מגמת העיסוק בבית המקדש

בנושא הקרבנות ראינו גידול של 65% בהיקף העיסוק של האמוראים (תרשים ז').

בנושא בית המקדש ראינו מגמה הפוכה. יש ירידה של 62% בשיעור העיסוק בבית המקדש (תרשים ח').

אמנם האמירות בעניין הקרבנות מהוות 88% מכלל האמירות בנושאי קודשים, אך עדיין נדרש הסבר מדוע העיסוק בנושא בית המקדש יורד באופן כה תלול בתקופת האמוראים, בעוד שהעיסוק בענייני קרבנות עולה בצורה כה משמעותית.

כשנתבונן בדברי התלמוד עצמו נוכל לשפוך אור על הנתונים שהצגנו.

17 חלק עיקרי מהדיונים בענייני פרה נמצא במסכת יומא, שאינה חלק מהמדגם.

הגמרא מציינת שמי שלומד הלכות קודשים, כאילו מקריב את הקרבנות בפועל:

[”הנה אני בונה בית ל’שם ה’ א-להי להקדיש לו להקטיר לפניו קטרת סמים ומערכת תמיד ועלות לפקר ולערב לשפתות ולחדישים ולמועדי ה’ א-להינו לעולם זאת על ישראל” (דהיי”ב ב’, ג) - א”ר גידל אמר רב: זה מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן; ורבי יוחנן אמר: אלו תלמידי חכמים העוסקין בהלכות עבודה, מעלה עליהם הכתוב כאילו נבנה מקדש בימיהם.]

אמר רבי יצחק, מאי דכתיב: ”זאת תורת החטאת וזאת תורת האשם”? כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת, וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם (מנחות ק”א).

וכן כתב רש”י,¹⁸ שסדר קודשים היה נלמד כהלכה למעשה, לעומת הסדרים זרעים וטהרות שנלמדו פחות כהלכה למעשה.

אם כן, נראה שככל שהדבר נוגע לענייני הקרבנות מימשו האמוראים את דברי הגמרא במנחות בעצמם. יתר על כן, המגמה מתייחסת לדורות שלמים, וכמעט שאינה מושפעת באופן נקודתי מאמורא זה או אחר.

העיסוק בקרבנות הולך ועולה לאורך הדורות של האמוראים. הדבר מהווה עבור כל התקופה - הלכה למעשה ממש.

לעומת זאת, ייתכן שבנוגע לבית המקדש (כמבנה), ככל שמתרחקים מחורבן הבית וככל שבנייתו אינה מעשית בפועל בגלות בבבל, אנשים אינם שואלים שאלות מעשיות אודות בית המקדש והעיסוק היחסי בנושא זה מתחיל להצטמצם.

החלוקה בין אמוראי ארץ ישראל לאמוראי בבל

את האמוראים במאמר ניתן לסווג גם לפי שני המרכזים הרוחניים - בבל וארץ ישראל. מעניין לראות האם יש הבדל במגמות העיסוק של שני המרכזים.

לצורך העבודה חילקתי את האמוראים לשתי קבוצות, בהתאם לארצות שבהן גרו. החלוקה התבססה על סיווג האמוראים באנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים ובאטלס עץ חיים.

18 בבא מציעא קיד ע”ב ד”ה בארבע לא מצינן בשיתא מצינן.

את כל האמוראים שעיקר פעילותם היה בארץ ישראל כללתי בקבוצת ארץ ישראל ואת כל האמוראים שעיקר פעילותם היה בבבל כללתי בקבוצת בבל.

מספר האמירות של אמוראי ארץ ישראל

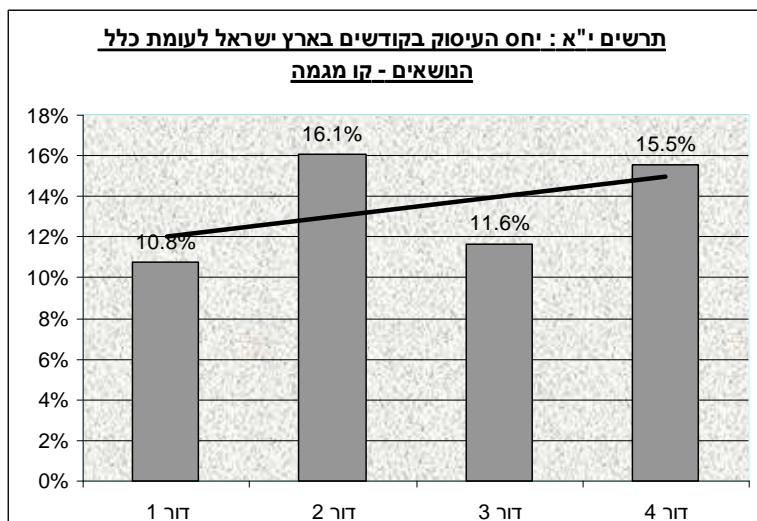
מספר האמירות של אמוראי ארץ ישראל במדגם עומד על 6611. התפלגות האמירות לפי הדורות מוצגת בתרשים הבא :

היות שנתוני הדור החמישי והשישי הם מועטים מאד (2.5 - 3.8 אחוזים של ממוצע הדורות האחרים) נתייחס, מעתה ואילך, לדורות ראשון עד רביעי לצורך ניתוח הנתונים.

מגמת העיסוק בקודשים בקרב אמוראי ארץ ישראל

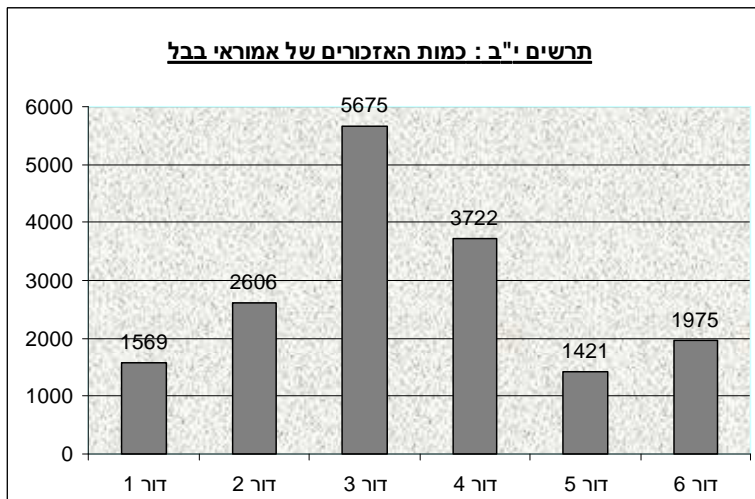
יחס העיסוק בנושאי קודשים אצל אמוראי ארץ ישראל מופיע בתרשים הבא:

התרשים מראה עלייה של 25% בקו המגמה.

מספר האמירות של אמוראי בבל

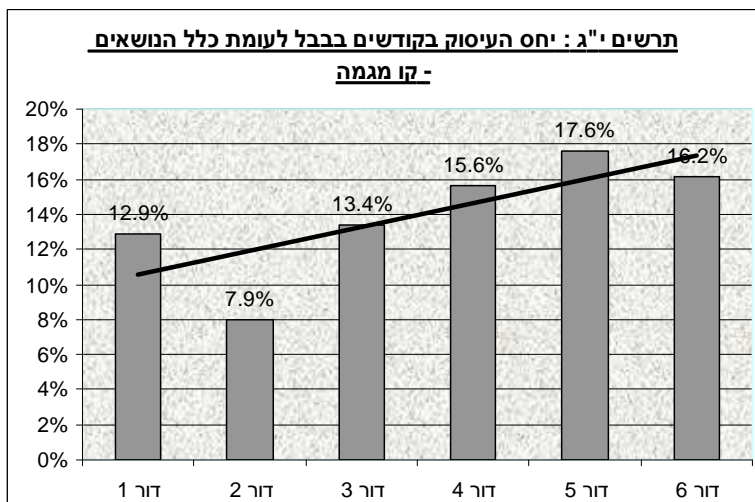
מספר האמירות של אמוראי בבל במדגם עומד על 16,968. התפלגות האמירות לפי הדורות מוצגת בתרשים הבא:

מגמת

העיסוק בקודשים בקרב אמוראי בבל

יחס העיסוק בנושאי קודשים בבבל מופיע בתרשים הבא:
התרשים מראה עלייה של 65%.

מפתיע לגלות שהעלייה בעיסוק בקודשים בבבל היא כמעט פי שלושה ממגמת העלייה של אמוראי ארץ ישראל.

יחד עם זאת, למרות ההבדל המשמעותי בגידול יחס העיסוק בקודשים בבבל לעומת ארץ ישראל לאורך הדורות, חשוב לציין כי יחס העיסוק המוחלט בנושאי קודשים בבבל גבוה רק במעט מיחס העיסוק המוחלט בקודשים בארץ ישראל. (ממוצע של 13.5% בארץ ישראל לעומת ממוצע של 14% בבבל).

התוצאות מפתיעות. הייתי מצפה לגלות שבארץ ישראל העיסוק בהלכות קודשים יהיה רב יותר מאשר בבבל. בארץ ישראל ממוקם המקדש החרב שאמור להיבנות מחדש. כמו כן, בארץ ישראל אחוז הכוהנים מבין האמוראים גבוה יחסית. ניתן היה לצפות שאמוראי ארץ ישראל 'יִנְכְּסוּ' לעצמם יותר את הלכות הקודשים ואפילו ילמדו אותן כהלכה למעשה לקראת בנייתו של בית המקדש מחדש.

בכל זאת אנו רואים שאמוראי בבל אינם מזניחים את לימוד הלכות קודשים, ואף עוסקים בהלכות אלו בהיקף יחסי דומה ואפילו רב יותר מאשר בארץ ישראל.

אמוראים הבולטים בהיקף אמירותיהם בענייני קודשים

לקראת סיום המאמר, נממש את אחת היכולות של המאגר הממוחשב שהוקם, וננתח מיהם האמוראים שלפי האזכור שלהם בגמרא עוסקים הרבה באופן יחסי בענייני קודשים, ומיהם האמוראים שבאופן יחסי עוסקים מעט בענייני קודשים.

חשוב להתייחס לתוצאות אלו בזהירות משתי סיבות:

1. הנתונים מתבססים על שמות שהגמרא הזכירה במפורש, וייתכן והשפעתו האמיתית של האמורא התבטאה בדרכים נוספות.
2. הנתונים מתייחסים למדגם מייצג של 40% מהתלמוד. ייתכן וישנן סוגיות אחרות הכוהנים שיכולות להשפיע על הנתונים.

כדי לעמוד על קרקע מוצקה יותר, נבדק המדגם רק ביחס לאמוראים הנזכרים בש"ס פעמים רבות. להלן התוצאות:

אמוראים שעסקו הרבה בענייני קודשים בהשוואה לנושאים אחרים

אחוז אמירות קודשים	אמירות קודשים	סה"כ אמירות	אמורא
31.6%	31	98	רמי בר חמא
28.4%	29	102	רב הונא בריה דרבי יהושע
24.2%	53	219	רבי ירמיה
21.9%	91	416	רבה
21.7%	86	396	רבינא (תלמיד רבא, חבר רב אשי) ¹⁹
19.4%	98	504	ריש לקיש
18.8%	22	117	רב דימי
18.8%	12	64	רב אושעיא (הושעיא)
18.5%	12	65	רב זביד
18.3%	81	443	רבי אלעזר (בן פדת)
18.2%	10	55	רבי ינאי (רב רבי יוחנן וריש לקיש)
18.0%	121	673	רב פפא
17.8%	13	73	רב אחא בר רבא
17.6%	48	273	עולא
16.5%	360	2183	רבא

19 להבדיל מאמוראים נוספים שנקראו "רבינא" וחיו בדורות אחרים.

אמוראים שעסקו פחות בענייני קודשים בהשוואה לנושאים אחרים

אחוז אמירות קודשים	אמירות קודשים	סה"כ אמירות	אמורא
11.4%	10	88	רבה בר רב הונא
10.0%	6	60	רב ספרא
9.4%	16	170	רבי יצחק (נפחא)
8.5%	52	613	שמואל
8.4%	47	559	רב נחמן (בר יעקב)
8.2%	8	98	רבי אסי
7.9%	15	191	רבי יהושע בן לוי
7.4%	60	809	רב יהודה
7.2%	14	194	רבה בר בר חנא
5.6%	5	89	רבי שמואל בר נחמני
5.5%	8	146	רבי חנינא (בר חמא)
4.7%	4	85	מר זוטרא
3.2%	2	63	רב כהנא (תלמיד רב ורבי יוחנן)
3.1%	4	130	רבי חייא
2.1%	2	94	רבי אבא (תלמיד רב הונא ורב יהודה)

סיכום

במאמר בחנתי את מגמת העיסוק של האמוראים בתלמוד הבבלי לאורך הדורות, בנוגע לנושאי קודשים.

להפתעתי, מוכח באופן סטטיסטי כי לא רק שלא חלה ירידה בהיקף היחסי של העיסוק בהם אלא, ניכרת עלייה משמעותית בהיקף העיסוק בקודשים במהלך הדורות. למרות שהנושא לא היה 'הלכה למעשה', עסקו בו האמוראים לאורך הדורות בהיקף יחסי הולך וגדל.

עובדה זו מחזקת את הטענה שמגמת התלמוד אינה מסתפקת בפסיקת הלכות לשאלות הדור. התלמוד מקיף את כל חלקי התורה, וגם אותם חלקים שאינם 'הלכה למעשה' בתקופת האמוראים. התלמוד, כתורה שבעל-פה לכל הדורות, מכיל ומקיף את כל תחומי העיסוק התורני ואינו מאפשר לתחומים מעשיים יותר בדורו לבוא על חשבון נושאים אחרים. טענתו של אב"י לרב יוסף כי למרות שענייני קודשים אינם רלוונטיים בתקופתם - יש לתלמוד אותם משום "דרוש וקבל שכר"²⁰ מקבלת סיוע מהנתונים שלעיל. האמוראים למדו את ענייני קודשים משום שהם חלק מהתורה ואין מזניחים שום חלק בתורה.

ייתכן שהגישה המופיעה בתלמוד: "כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם", הובילה להתייחסות ללימוד נושאי הקודשים כאל הלכה למעשה, ולמוטיבציה לעסוק בהלכות הקודשים גם כשאינן בית מקדש.

בניתוח הסטטיסטי המשווה בין אמוראי בבל לאמוראי ארץ ישראל, מעניין לראות שהיקף העיסוק בקודשים בבבל ביחס ליתר הנושאים הולך ומתעצם במהלך הדורות. הוא עולה פי שלושה באופן יחסי למגמת הגידול בעיסוק היחסי בקודשים בארץ ישראל (גידול של כ-65%). אולי גם עובדה זו יכולה להיות מוסברת בהתייחסות לעיסוק בהלכות קודשים כאל הקרבת הקורבנות בפועל, ולכן גם בבבל ראו בכך תחום מעשי לא פחות מאשר בארץ ישראל.

יהי רצון שנזכה, בקרוב, להפוך את נושאי הקודשים להלכות מעשיות בפועל.

20 סנהדרין נא ע"ב.